

Volume 3, Issue 2, 2023

Iran's Legislative Criminal Policy Against the Crime of Embezzlement; Jurisprudential Basis and Prevention Methods

Hossein Kazemzadeh Sangroudi¹, Abolhassan Shakeri^{*2}, Seyed Mahdi Ahmadi³

1. PhD student, Department of Criminal Law and Criminology, Sari Branch, Islamic Azad University, Sari, Iran.

2. Professor, Department of Criminal Law and Criminology, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Sari University, Sari, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 237-251

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0002-3286-3172

TELL: +989111515941

Email: a.shakeri@umz.ac.ir

Article history:

Received: 02 Mar 2023

Revised: 12 May 2023

Accepted: 21 May 2023

Published online: 22 Jun 2023

Keywords:

Legislative Criminal Policy, Embezzlement, Bribery, Repressive Criminal Policy, Fine, Prevention.

ABSTRACT

Embezzlement constitutes one of the most significant manifestations of administrative corruption and economic crime, consistently recognized as a serious threat to the integrity of public administration, public trust, and the effectiveness of governmental institutions. Consequently, examining the jurisprudential (fiqhī) and legal dimensions of this offense, as well as analyzing the manner in which the legislator has addressed it, is of particular importance. This study seeks to answer the following question: What are the respective approaches of Islamic jurisprudence and law toward the offense of embezzlement, and how has Iran's legislative criminal policy been implemented in relation to this crime in both its reactive (punitive) and proactive (preventive) dimensions? The findings indicate that the concept of embezzlement in Islamic jurisprudence does not fully correspond to the offense criminalized under this title in Iranian criminal law, and considerable differences exist between the two frameworks. Furthermore, an examination of Iran's reactive legislative criminal policy reveals that the legislator has predominantly adopted a repressive approach characterized by the intensification of criminal sanctions. Nevertheless, practical experience demonstrates that the imposition of severe punishments, such as capital punishment or lengthy terms of imprisonment, has not necessarily resulted in effective deterrence. Rather than reflecting an innovative criminal policy, such measures appear to embody a traditional approach to crime control. In this regard, the utilization of financial sanctions—particularly the imposition of proportionate and effective monetary penalties—may play a more significant role in reducing the economic incentives underlying embezzlement, given that financial motives constitute one of the principal contributing factors to the commission of this offense. Moreover, the results of the study suggest that proactive (preventive) legislative criminal policy has received considerably less attention from the legislator than reactive penal policy, despite the fact that strengthening preventive mechanisms could contribute more effectively to the control and reduction of embezzlement. The present research was conducted using a descriptive-analytical methodology, and its data were collected through library-based research and systematic review of relevant sources and documents.

This is an open access article under the CC BY license

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Kazemzadeh Sangroudi, H; Shakeri, A & Ahmadi, S.A (2023). "Iran's Legislative Criminal Policy Against the Crime of Embezzlement; Jurisprudential Basis and Prevention Methods". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 3(2): 237-251.

دوره سوم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۲

سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم اختلاس؛ مبنای فقهی و روش‌های پیشگیری

حسین کاظم زاده سنگرودی^۱، ابوالحسن شاکری^{۲*}، سیدمهدی احمدی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

۲. استاد، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه فقه و مبنای حقوق اسلامی، دانشگاه ساری، ساری، ایران.

چکیده

اختلاس یکی از مهم‌ترین مصادیق فساد اداری و جرائم اقتصادی است که همواره به‌عنوان تهدیدی جدی برای سلامت نظام اداری، اعتماد عمومی و کارآمدی نهادهای حکومتی مطرح بوده است. از این‌رو، بررسی ابعاد فقهی و حقوقی این جرم و تحلیل نحوه مواجهه قانون‌گذار با آن، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مقاله حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که رویکرد فقه و حقوق نسبت به جرم اختلاس چیست و سیاست جنایی تقنینی ایران در دو بعد واکنشی و کنشی (پیشگیرانه) چگونه در قبال این جرم اعمال شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مفهوم اختلاس در فقه اسلامی با آنچه در حقوق کیفری ایران تحت این عنوان جرم‌انگاری شده، یکسان نیست و تفاوت‌های قابل‌توجهی میان این دو وجود دارد. همچنین بررسی سیاست جنایی تقنینی واکنشی ایران حاکی از آن است که قانون‌گذار عمدتاً رویکردی سرکوبگرانه و مبتنی بر تشدید ضمانت اجرای کیفری را برگزیده است. با این حال، تجربه عملی نشان می‌دهد که پیش‌بینی مجازات‌های شدیدی همچون اعدام یا حبس‌های طولانی‌مدت، لزوماً از بازدارندگی مؤثر برخوردار نبوده و بیش از آنکه بیانگر سیاستی نوین باشد، بازتاب‌دهنده نگرش سنتی به کنترل جرم است. در این میان، بهره‌گیری از ضمانت اجرای مالی، به‌ویژه تعیین جزای نقدی متناسب و مؤثر، می‌تواند نقش مهم‌تری در کاهش انگیزه‌های اقتصادی ارتکاب اختلاس ایفا کند؛ زیرا انگیزه‌های مالی از مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز این جرم به‌شمار می‌روند. از سوی دیگر، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سیاست جنایی تقنینی کنشی (پیشگیرانه) در مقایسه با سیاست کیفری واکنشی، کمتر مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است؛ حال آنکه تقویت سازوکارهای پیشگیرانه می‌تواند در کنترل و کاهش وقوع این جرم نقش مؤثرتری ایفا کند. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده و داده‌های آن به شیوه کتابخانه‌ای و از طریق فیش‌برداری از منابع و اسناد مرتبط گردآوری شده است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۳۷-۲۵۱

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۳۱۷۲-۳۲۸۶-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰

تلفن: ۹۸۹۱۱۱۵۱۵۹۴۱+

ایمیل: a.shakeri@umz.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۱

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۳۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

سیاست جنایی تقنینی، اختلاس، ارتشاء، سیاست جنایی سرکوب‌گرا، جزای نقدی، پیشگیری.

مقدمه

یکی از جرائم مهم در یک جامعه جرم اختلاس است. اختلاس همواره تهدیدی علیه جامعه‌ی بشری قلمداد می‌گردد. در کشور ما نیز علی‌رغم تشدید مجازات مرتکبین جرم اختلاس ارتکاب آن در سطح وسیعی همچنان ادامه دارد.

اختلاس، عملی متفاوت از سرقت و خیانت در امانت و کلاهبرداری است. اختلاس در لغت به معنای دزدیدن پول موسسه یا اداره دولتی، ربودن، دزدیدن و سوءاستفاده مالی توسط شخص مسؤول است. قانون‌گذار در قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری، جرم اختلاس را تعریف و مجازات آن را بیان کرده است. سیاست جنایی مجموعه شیوه‌های سرکوب‌گرانه‌ای است که دولت با استفاده از آنها علیه جرم واکنش نشان می‌دهد. انواع سیاست جنایی عبارتند از ۱- تقنینی، ۲- قضایی، ۳- اجرایی و مشارکتی. سیاست جنایی مورد نظر در مقاله حاضر، سیاست جنینی تقنینی است و عبارت است از تدبیر و چاره‌اندیشی قانون‌گذار نسبت به جرم و واکنش به آن، که با توجه به وابستگی سیاست جنایی به نظام سیاسی هر کشور، اشکال متنوعی به خود می‌گیرد. سیاست جنایی تقنینی به دو صورت سیاست جنایی تقنینی واکنشی و کنشی قابل تقسیم است. در سیاست جنایی تقنینی واکنشی، قانون‌گذار، نسبت به یک فعل یا ترک فعل صورت گرفته واکنش نشان داده و بنا بر دلایلی، آن را جرم انگاری کرده است. در سیاست جنایی تقنینی کنشی اما قانون‌گذار منتظر وقوع جرم نمی‌ماند و در راستای پیشگیری از جرم، قوانین و تدابیر پیشگیرانه لازم را می‌اندیشد.

با توجه به نوپدید بودن جرم اختلاس به عنوان جرمی مختص به دستگاه‌های سیاسی و حکومتی نمونه‌های چندان دور و درازی از آن در دسترس نیست و آنچه که به نوعی ثبت شده است نهایتاً به دوره‌ی قاجاریه برمی‌گردد. اولین نمونه‌ی ارتکاب این جرم برمی‌گردد به قرن سیزدهم توسط عبدالحسین تیمورتاش از دولتمردان دوره‌ی قاجار و پهلوی که با همکاری رئیس آلمانی بانک ملی صورت گرفت. بعد از آن اختلاس نصرالله منتصر (شهردار وقت تهران) و کمی بعدتر اختلاس قوام‌السلطنه در تاریخ پیش از انقلاب به ثبت رسیده است.

مبنای رسیدگی به اختلاس در مقاله حاضر این است که فساد از جمله اختلاس یک مشکل جدی در ایران است. در کنار آمار و ارقام داخلی (ابراهیم‌آبادی، ۱۳۸۳: ۲۱۳-۱۹۱). «گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی به‌خصوص سازمان شفافیت بین‌الملل نیز حاکی از وضعیت نگران‌کننده فساد از جمله اختلاس در ایران بوده است. این سازمان غیردولتی که یکی از وظایفش اندازه‌گیری شاخص فساد در سطح کشورها و رده‌بندی آنها بر این مبناست، از سال ۱۹۹۵ م. هر ساله گزارشی از وضعیت فساد در کشورهای مختلف ارائه کرده و بر تعداد کشورهای مورد بررسی می‌افزاید» (فاضلی، ۱۳۸۸: ۱۴). «از دیدگاه سازمان شفافیت بین‌الملل، جمهوری اسلامی ایران از نظر فساد داخلی در زمره فاسدترین کشورهای جهان قرار دارد» (Iran Economy, 2016). «مطالعه‌ای که به سفارش فرهنگستان علوم، با سرپرستی فرامرز رفیع پور صورت گرفت که به‌روشنی نشان داد، برآوردهای سازمان شفافیت بین‌الملل بسیار سهل‌انگارانه و خوش‌بینانه بوده است و فساد اداری در ایران، بسیار بیش از آن چیزی است که آن سازمان اعلام کرده بود» (رفیع‌پور، ۱۳۸۶: ۸۵). «اختلاس در نظام‌های اداری اغلب کشورها موجب آسیب‌رسانی جدی به توسعه و پیشرفت شده و در کشورهای در حال توسعه، اهمیت و مهار و کنترل آن کاملاً برای سیاستمداران و مردم آنها واضح و آشکار گردیده است. از جمله ضررهایی که اختلاس در آن جوامع ایجاد کرده عبارت است از: ممانعت از رقابت سالم و عقب راندن تلاش‌ها در جهت کاهش فقر و بی‌عدالتی اجتماعی، تضعیف اعتقاد ملت‌ها به توانایی خویش و عامل ناامیدی و سرخوردگی نسبت به آینده‌ای قابل پیش‌بینی و اختلال در توسعه پایدار» (فرخ‌سرشت، ۱۳۸۳: ۶۵-۸۴). به همین دلیل، مبارزه با اختلاس به عنوان مصادیق بارز فساد اداری امری مهم و ضروری است.

بر طبق ماده ۵ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری عبارت است از اینکه: «هر یک از کارمندان ادارات و سازمان‌ها و یا شوراها و یا شهرداری‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و یا وابسته به دولت و یا نهادهای انقلابی و دیوان محاسبات و مؤسساتی که به کمک مستمر دولت اداره می‌شوند و دارندگان پایه قضایی و به‌طور کلی قوای سه‌گانه و همچنین نیروهای مسلح و مأمورین به خدمات عمومی اعم از رسمی

دارند که مجازات قطع در سرقت حدی و مجازات‌های چهارگانه محارب درباره شخصی که مرتکب جرم اختلاس می‌شود جاری نمی‌گردد زیرا اولاً، تعریف سرقت حدی و محارب بر جرم اختلاس صدق نمی‌کند و ثانیاً، درباره جرم اختلاس روایات مستفیضه‌ای وجود دارد که این جرم را از دایره شمول مجازات سارق و محارب، بیرون می‌کند (حر عاملی، ۱۳۷۶: ۸۹).

مطابق آیه ۲۷ سوره انفال: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید می‌دانید که نباید به خدا و پیامبر خیانت کنید و در امانت خیانت ورزید». همچنین در سوره ۲۸۳ سوره بقره آمده است: «و اگر یکدیگر را امین دانستید وثیقه لازم نیست ولی واجب است کسی که به او به‌عنوان امین اطمینان شده امانت و بدهی خود را به طرف مقابلش بپردازد و بدهکار باید از خداوند یکتا پروردگارش که ناظر بر همه چیز است، پروا کند». همچنین در آیه ۲۹ نساء آمده است: «خداوند منان از خیانت در امانت به‌صورت عمومی نهی کرده است». علاوه بر این، در آیه ۱۸۸ سوره بقره، تصریح شده است که «مال یکدیگر را به ناحق مخورید و آن را به نزد قاضیان نیفکنید که به‌وسیله رشوه و زور پاره‌ای از اموال مردم را بخورید با آنکه شما بطلان دعوی خود را می‌دانید». «برای خوردن مال به باطل معانی متفاوتی در کتب تفسیر بیان شده است که یکی از آن معانی اخذ مال بدون عوض می‌باشد و دیگری اخذ مال از راه غیر مشروع است و مراد از خوردن مال در آیهی شریف استیلا بر مال دیگری است و آوردن خوردن در آیه از این باب است که خوردن مال، مهم‌ترین منافع مال می‌باشد» (طبرسی، ۱۳۸۳: ۳۸-۲۴). و «برخی از مصادیق آن را نام برده‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به ربا سرقت رشوه خیانت در امانت، غصب، قمار و غیره اشاره کرد» (طباطبایی‌یزدی، ۱۴۰۹: ۵۰۲-۲۳۳).

«نهی در آیات فوق مقتضی حرمت است و آیه در مورد هر مالی که به باطل گرفته شود و از جمله «اختلاس» عمومیت دارد، قطعاً یکی از مصادیق بارز اکل مال به باطل اختلاس می‌باشد زیرا اکل در این آیات به معنی استیلا و سرمایه‌گذاری مالی است چون نیاز به مال امری مهم به شمار می‌رود و قوام جامعه انسانی بسته به آن است و در آیات از این جهت نام مال برده شده و آن را به جمع نسبت داده است که این نکته را تفهیم کند که مال مسلمان به هنگام نیاز، در اختیار خود آنان است. پس چنانچه مال شخص مورد احترام قرار گیرد و از آن

یا غیر رسمی وجوه یا مطالبات یا حواله‌ها یا سهام یا اسناد و اوراق بهادار و یا سایر اموال متعلق به هر یک از سازمان‌ها و مؤسسات فوق‌الذکر و یا اشخاص را که بر حسب وظیفه به آنها سپرده شده است به نفع خود یا دیگری برداشت و تصاحب نماید مختلس محسوب می‌گردد».

هدف مقاله‌ی حاضر، بررسی این سؤال است که رویکرد فقه و حقوق نسبت به جرم اختلاس چگونه بوده؟ سیاست جنایی تقنینی واکنشی و همچنین سیاست جنایی تقنینی کنشی (پیشگیرانه) در قبال جرم اختلاس چگونه است؟

به‌منظور بررسی سؤال مورد اشاره مقاله حاضر از سه قسمت تشکیل شده است. در قسمت اول، جرم اختلاس در فقه و حقوق بررسی شده و در قسمت دوم، سیاست جنایی تقنینی واکنشی در قبال اختلاس و در قسمت سوم، سیاست جنایی تقنینی کنشی ایران در قبال اختلاس بررسی شده و در نهایت نتیجه‌گیری بیان شده است.

در این مقاله از روش توصیفی تحلیلی در بررسی سؤال مورد اشاره استفاده شده است.

۱- جرم اختلاس در فقه و حقوق

اختلاس یکی از انواع جرائم اداری است که عبارت است از اینکه مستخدم دولت با سوءنیت اموال دولت یا اشخاص را که به حکم وظیفه در اختیار وی قرار داشته به‌نفع خود یا دیگری تصاحب کند. در این قسمت به بررسی این سؤال پرداخته می‌شود که رویکرد فقه و حقوق نسبت به اختلاس چگونه است؟ بر همین اساس، در این قسمت به بررسی جرم اختلاس در فقه و حقوق پرداخته می‌شود.

۱-۱- جرم اختلاس در فقه

از نظر برخی از فقها، مختلس کسی است که مال را حرز به‌صورت پنهانی از غیر خود برمی‌دارد (جبعی عاملی (شهید ثانی)، ۱۴۱۰: ۳۰۴). صاحب ریاض می‌نویسد: «مختلس کسی است که مخفیانه مال را از غیر حرز می‌گیرد» (طباطبایی، ۱۴۱۲: ۲۱۹). همچنین برخی معتقدند که «مختلس کسی است که چیزی را به‌صورت آشکار در راه‌ها و کوچه‌ها بدون سلاح و زور می‌گیرد» (ابن ادریس (حلی)، ۱۴۱۰: ۵۱۲). فقهای شیعه اجماع

منظم و پنهان و بدون رضایت و آگاهی دیگران انجام می‌شود، اما گروهی بر این باورند که «اختلاس جزء جرائم علیه اداره و نظام اداری محسوب می‌شود نه جزء جرائم علیه اموال» (نوری، ۱۳۹۸: ۱۶۴-۱۸۸).

الف) رکن قانونی اختلاس ماده ۵ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری می‌باشد (سرخوش و مؤیدی، ۱۳۹۹: ۱-۱۶) که بیان می‌دارد: «هر یک از کارمندان و کارکنان ادارات و سازمان‌ها یا شوراهای و یا شهرداری‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و یا وابسته به دولت ... وجوه یا مطالبات یا حواله‌ها یا سهام و اسناد و اوراق بهادار و یا سایر اموال متعلق به هر یک از سازمان‌ها و مؤسسات فوق‌الذکر و یا اشخاص را که بر حسب وظیفه به آنها سپرده شده است به نفع خود یا دیگری برداشت و تصاحب نماید، مختلس محسوب و به ترتیب ذکر شده در تبصره ماده قانونی مذکور مجازات خواهد شد. تبصره ۱- در صورت اتلاف عمدی مرتکب علاوه بر ضمان، به مجازات اختلاس محکوم می‌شود. تبصره ۲ (اصلاحی ۱۴۰۳/۰۳/۳۰) - چنانچه عمل اختلاس توأم با جعل سند و نظایر آن باشد، در صورتی که میزان اختلاس تا ۶۴/۰۰۰/۰۰۰ ریال باشد، مرتکب به ۲ تا ۵ سال حبس و یک تا ۵ سال انفصال موقت و هرگاه بیش از این مبلغ باشد به ۷ تا ده سال حبس و انفصال دائم از خدمات دولتی و در هر دو مورد علاوه بر رد وجه یا مال مورد اختلاس به جزای نقدی معادل دو برابر آن محکوم می‌شود. تبصره ۳- هرگاه مرتکب اختلاس قبل از صدور کیفر خواست تمام وجه یا مال مورد اختلاس را مسترد نماید دادگاه او را از تمام یا قسمتی از جزای نقدی معاف می‌نماید و اجرا مجازات حبس را معلق ولی حکم انفصال درباره‌ی او اجرا خواهد شد. تبصره ۴- حداقل نصاب مبالغ مذکور در جرائم اختلاس از حیث تعیین مجازات یا صلاحیت محاکم اعم از این است که جرم دفعتاً واحده یا به دفعات واقع شده و جمع مبلغ مورد اختلاس بالغ بر نصاب مزبور باشد. تبصره ۵- هرگاه میزان اختلاس زائد بر صد هزار ریال باشد، در صورت وجود دلایل کافی، صدور قرار بازداشت موقت به مدت یک ماه الزامی است و این قرار در هیچ‌یک از مراحل رسیدگی قابل تبدیل نخواهد بود. همچنین وزیر دستگاه می‌تواند پس از پایان مدت بازداشت موقت، کارمند را تا پایان رسیدگی و تعیین تکلیف نهایی وی از خدمت تعلیق کند. به ایام تعلیق مذکور در هیچ حالت هیچ‌گونه حقوق و مزایایی تعلق نخواهد گرفت».

محافظت شود، وسیله‌ای برای استفاده و تداول و ترویج خواهد شد. بنابراین تجاوز به اموال امت چه در شکل تعدی به مال فرد و چه در شکل تعدی به اموال دولت (بیت‌المال) گناه محسوب می‌شود» (یزدی، ۱۳۷۴: ۱۱۲). صاحب تفسیر میزان در ذیل آیه ۲۹ سوره نساء می‌نویسد: «آیه در خوردن به باطل عمومیت دارد و ذکر قمار و آنچه مشابه به آن است در روایات از باب ذکر مصادیق است ...» (طباطبایی یزدی، ۱۴۰۹: ۳۲۲). «بنابراین، اختلاس اعم از اینکه اختلاس اموال دولتی باشد یا اختلاس به معنی دست یازیدن به اموال خصوصی مردم یا بیت‌المال (آن‌گونه که در فقه مطرح است) مبتنی بر تراضی با دولت یا مردم نمی‌باشد و بین مختلسین و صاحبان اموال تجارتي، عقدی منعقد و برقرار نشده است که ناقل قانونی اموال باشد، لذا اقدام مختلسین اقدام به امر حرام و اُکل به باطل است و عملی حرام و خلاف شرع می‌باشد و مرتکب قابل تعقیب و مجازات از نوع تعزیری می‌باشد. یکی دیگر از آیاتی که می‌تواند مبنای حرمت و اختلاس و تعزیر مرتکب آن باشد آیه‌ی مذکور می‌باشد، زیرا اختلاس اعم از معنای فقهی یا قانونی آن اقدام به عمل ناشایست است، لذا عملی حرام و خلاف شرع است، چه اینکه صاحب مال به هیچ‌وجه راضی نمی‌شود که حاصل دست‌رنج او را مختلس تاراج کند یا از بیت‌المال منتفع شود» (معصومی‌گودرزی، ۱۳۹۹: ۶۶). همچنین در احادیث زیادی اختلاس را یک عمل حرام و موجب تعزیر می‌دانند. اختلاس از جمله کلماتی است که شرع بدان پرداخته و زیر و بم آن را استخراج کرده است. از حضرت عایشه (ع) منقول است که ایشان: گفت از رسول خدا صلی‌الله علیه و سلم سؤال کردم کسی که در نمازش به این سو و آن سو نگاه کند چه حکمی دارد؟ رسول‌الله (ص) فرمود: این حرکت همان اختلاس یا دزدی است که شیطان از نماز انسان برمی‌گیرد (بخاری، ۱۴۰۷، ۱۹۱). چنین برداشت می‌شود که اختلاس سرقتی است که موجب قطع ید نیست، ولی تعزیر دارد.

۱-۲- جرم اختلاس در حقوق

در حقوق موضوعه، اختلاس به برداشت غیرقانونی اموال دولتی یا وابسته به دولت یا نهادهای عمومی که توسط کارمندان و کارکنان انجام می‌گیرد گفته می‌شود. اختلاس گونه‌ای از خیانت در امانت است که بیشتر به صورت برنامه‌ریزی شده،

قصد عمدی برای بهره‌برداری از اموال دولتی و ایجاد زیان برای دولت است. در نتیجه، برای اثبات جرم اختلاس، باید هر دو نوع سوءنیت یعنی سوءنیت عام و سوءنیت خاص به‌طور مشخص در عمل مرتکب موجود باشد، و رابطه‌ی علیت بین عمل مجرمانه و نتیجه به‌دست آمده نیز باید ثابت شود.

در کل در پاسخ به سؤال ابتدای بحث در خصوص رویکرد فقه و حقوق موضوعه نسبت به اختلاس نتایج بیانگر این امر است که اختلاس در فقه با اختلاس در قانون مغایرت دارد. البته میان اختلاس در قانون و اختلاس در فقه، وجوه تشابهی نیز از جهت نوع مجازات و تصاحب مال دیگری وجود دارد و اختلاس در قانون از جهت تعزیری بودن جرم می‌تواند مبنای فقهی داشته باشد، اما از نظر دیگر ارکان تشکیل‌دهنده جرم با اختلاس در فقه تفاوت ماهوی دارد. تصاحب و برخورد مالکانه کردن با مال که ملاک اصل اختلاس و تحقق این جرم است، لزوماً نیازی به «برداشت» ندارد. جرم اختلاس می‌تواند دارای دو جنبه جرائم علیه اموال و جرائم علیه آسایش عمومی باشد، ولی جنبه جرم بودن آن، علیه آسایش عمومی همانند جرم جعل، تزویر، کلاهبرداری و غیر آن ترجیح دارد. اختلاس اعم از معنای فقهی یا حقوقی آن، عملی ناشایست است که بر اساس آیات، روایات و عقل، مرتکب آن مستحق مجازات تعزیری است. جامع بین جرم اختلاس و هریک از جرائم خیانت در امانت، تصرف غیرقانونی، سرقت و کلاهبرداری، این است که هدف مرتکب از عمل مجرمانه‌اش در همه‌ی این جرائم، استیلا بر مال دیگری است. با این حال، جرم اختلاس از جهات بسیار با جرائم مذکور کاملاً متفاوت است.

۲- سیاست جنایی تقنینی واکنشی در قبال جرم اختلاس

در مقدمه اشاره شد که سیاست جنایی تقنینی در قالب دو نوع سیاست جنایی تقنینی واکنشی و کنشی (پیشگیرانه) قابل بررسی است و همچنین اشاره شد که بخشی از سؤال مقاله به این پرسش اختصاص یافته که سیاست جنایی تقنینی واکنشی در قبال جرم اختلاس چگونه است؟ در این قسمت به بررسی سیاست جنایی تقنینی واکنشی در قبال جرم اختلاس پرداخته می‌شود.

جرم اختلاس از جرائم مقید است و تحقق کامل آنها منوط به پیدایش و حصول نتیجه است. نتیجه‌ی جرم اختلاس نیز این است که صاحب مال باید از مال خویش محروم گردد و باعث زیانی به مالک گردد. در این جرائم مرتکب باید مستخدم دولت یا در حکم مستخدم دولت باشد (ولیدی، ۱۳۹۳: ۲۰۰).

ب) رکن مادی: عمل صورت گرفته از سوی مرتکب جرم باید در قالب اعمال برداشت، تصاحب یا اتلاف باشد. تصاحب مرتکب باید با انجام فعل مثبت خود اموال یا اشیاء یا کالای متعلق به دولت یا اشخاص را که بر حسب وظیفه به او سپرده شده است تصاحب کند. تصاحب یعنی به ملکیت در آوردن و در این معنا اعم از فروش یا مصرف یا از بین بردن اموال و اشیاء مورد نظر است. بنابراین صرف استفاده غیرمجاز از این اموال بدون قصد تملک آنها به نفع خود یا دیگری را نمی‌توان اختلاس دانست مرتکب جرم باید از کارمندان یکی از ارگان‌های مذکور در ماده قانونی باشد در غیر این صورت جرم محقق نمی‌گردد. مستخدم رسمی کسی است که به‌موجب حکم رسمی در یکی از پسته‌ای سازمانی وزارتخانه‌ها یا مؤسسات دولتی مشمول قانون استخدام کشوری شده باشد به هر صورت مرتکب اختلاس باید از کارمندان و کارکنان مذکور در ماده ۵ قانون تشدید باشد. بنابراین کارمندان شرکت‌های خصوصی که در اموال شرکت مرتکب خیانت می‌شوند یا اشخاص عادی که به دلایلی اموال دولتی در اختیارشان قرار می‌گیرد و آنها را تصاحب می‌کنند از شمول این ماده خارج می‌باشند (میرمحمدصادقی، ۱۴۰۳: ۲۱۷).

ج) عنصر روانی جرم اختلاس: برای تحقق اختلاس لازم است، قصد مجرمانه وجود داشته باشد و این قصد در همه‌ی حالات، آگاهی مرتکب به وجود ارکان جرم از جمله علم وی به ارتباط وی با شرکت و اینکه مال ملک دیگری است را طلب می‌کند (سلطانی، ۱۳۹۸: ۶۵). در واقع باید بین عمل مرتکب و حصول نتیجه که همان تحصیل مال یا نفعی است رابطه علیت موجود باشد. به‌طور مشخص، عمل مجرمانه مرتکب باید به‌طور مستقیم منجر به تحصیل مال یا نفعی برای او شده و به‌طور مشخص به دولت آسیب رساند. به این ترتیب، سوءنیت خاص به‌طور کامل در تحقق اختلاس اهمیت دارد، زیرا نشان‌دهنده

۲-۱- تعیین مجازات شدید (حبس تا اعدام)

ساده‌ترین نوع اختلاس که به‌عنوان حکم عام یا اصلی این جرم قلمداد می‌شود در صدر بخش دوم ماده ۵ قانون تشدید مندرج است. مطابق این قسمت از ماده قانونی مذکور، «چنانچه میزان اختلاس تا پنجاه هزار ریال معادل پنج هزار تومان باشد مرتکب به شش ماه تا سه سال حبس و شش ماه تا سه سال انفصال موقت محکوم می‌شود». بدین ترتیب هر متهم به اختلاس را بر پایه این حکم می‌توان محاکمه و در صورت اثبات جرم مجازات کرد مگر آنکه اوصاف دیگر قانونی وجود داشته باشد که موجب انطباق مورد با احکام ویژه خود گردد. در قانون مجازات عمومی، مرتکبین اختلاس دایره شمول جرم تنها محدود به تحصیلداران و معاونین آنها و امانت‌داران و محاسبین و امضاء صندوق دولتی و مجازات این جرم نیز فقط جریمه نقدی معادل ضعف مال مورد اختلاس و انفصال ابد از خدمات دولتی بوده، درحالی‌که در قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ به‌عنوان آخرین اراده قانون‌گذار در برخی موارد تشکیل شبکه اختلاس موضوع ماده (۴) حتی کیفر اعدام نیز پیش‌بینی شده است. بررسی تاریخچه قانون‌گذاری در ایران مبین سیر تشدید مجازات اختلاس در طول زمان می‌باشد. از آنجائی که حقوق جزای اختصاصی به‌نوعی بازتاب و آئینه جامعه است، تشدید مجازات تا این اندازه را می‌باید ناشی از نگرانی و وحشت بیش‌ازحد قانون‌گذار نسبت به افزایش میزان ارتکاب جرم دانست.

۲-۲- تشدید مجازات اختلاس با هدف بازرانندگی

شرایط تشدید مجازات اختلاس عبارت است از:

۲-۲-۱- افزایش میزان اختلاس

در ماده ۵ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ پس از ذکر حکم عام اختلاس، بلافاصله چنین مقرر شده است «... هرگاه میزان اختلاس (بیش از این مبلغ پنجاه هزار ریال) باشد به دو تا ده سال حبس و انفصال دائم از خدمات دولتی و در هر مورد علاوه بر رد وجه مال مورد اختلاس به جزای نقدی معادل دو برابر آن محکوم می‌شود». آنچه در این بخش باعث تشدید مجازات می‌گردد افزایش میزان مالی مورد اختلاس است. در حال حاضر با توجه به تورم شدید و سقوط مستمر ارزش پول عموماً میزان جرائم اختلاس بیش

از پنجاه هزار ریال می‌باشد و بدین‌ترتیب حکم اصلی و عام اختلاس، عملاً از اطلاق بر عموم خارج شده و حالت استثنایی پیدا کرده است. مطابق رأی وحدت رویه شماره ۱۷۹۷ مورخ ۱۳۳۸/۰۴/۲۸ هیئت عمومی دیوان عالی کشور در تعیین ارزش مال اختلاس شده، به این صورت است که باید ارزش معمولی آن مال در محل وقوع جرم مد نظر قرار گیرد، نه قیمتی که دولت برای خرید آن معین کرده است. به عبارت دیگر، برای محاسبه ارزش مال اختلاس شده، باید به قیمت رایج و معمولی مال در بازار محلی توجه شود، نه قیمتی که به‌طور خاص توسط دولت برای خرید آن تعیین شده است. این روش به‌طور کلی سازگارتر با اصول حقوقی و شرعی است، زیرا بر اساس ارزش واقعی و جاری مال در محل، تعیین مجازات و جبران خسارت انجام می‌شود.

۲-۲-۲- نحوه عمل مرتکب (اختلاس همراه با جعل)

اختلاس عموماً با جعل اسناد توأم است زیرا مأمور در اکثر موارد در هنگام خروج از محل کار مورد بازدید بدنی یا بازرسی اسناد و صورتحساب‌ها قرار می‌گیرد و یا موظف است رسید تحویل کالای تحت اختیارش را به اداره متبوعه بازگرداند. در چنین صورتی به‌منظور امکان ارتکاب بزه و یا به جهت جلوگیری از افشای قضیه مرتکب مبادرت به تهیه و استفاده از سند مجعول مبنی بر توجیه قانونی اعمال خود می‌نماید. به همین دلیل، برخلاف قواعد تعدد جرم، سیاست کیفری پیشگیرانه، در این خصوص مبتنی بر قید بزه جعل در حکم قانون‌گذار و افزایش میزان مجازات اختلاس توأم با آن می‌باشد درحالی‌که علی‌الاصول در تعدد جرائم، چنانچه جرمی مقدمه جرم دیگر باشند، کیفر جرم مقدمه بر مرتکب اعمال نمی‌شود (رنجبر و حجازی، ۱۳۹۹: ۱۷۶). مثلاً در سرقت از منزل که متضمن جرم ورود غیرمجاز به منزل غیر می‌باشد، فقط کیفر سرقت مورد حکم قرار می‌گیرد و مجازات بزه ورود غیرمجاز، به‌عنوان مقدمه جرم اصلی محاسبه نمی‌گردد. متن تبصره ۲ ماده ۵ قانون تشدید چنین اشعار می‌دارد: «چنانچه عمل اختلاس توأم با جعل سند و نظایر آن باشد، در صورتی که میزان اختلاس تا پنجاه هزار ریال باشد مرتکب به ۲ تا ۵ سال حبس و ۱ تا ۵ سال انفصال موقت و هرگاه بیش از این مبلغ باشد، به ۷ تا ۱۰ سال حبس و انفصال دائم از خدمات دولتی و در هر مورد علاوه بر رد وجه یا مال مورد

دولتی همکاری مؤثری به عمل آورد از مجازات معاف ... خواهد بود» (عالی‌پور و براتی، ۱۳۸۴: ۵۶-۴۹). صدر ماده فوق دارای مفهوم مخالفی است بدین مضمون که چنانچه کسی ریاست یا مرکزیتی در دستجات مفسدین داشته باشد، از معافیت‌های مندرج در این ماده، برخوردار نمی‌شود (دهقان‌پور و جعفری‌ثالث، ۱۴۰۳: ۲۶۹-۲۸۹).

با این حال ممکن است موردی پیش آید که ملاحظات بالا در خصوص ارتکاب گروهی عمل مجرمانه، قابل اجرا نباشد و آن وقتی است که گروه در حال ازدحام مرتکب جرمی می‌شود در چنین صورتی، حالت جمعی که در جرم ارتكابی یافت می‌شود از موافقت قبلی گروه سرچشمه نگرفته بلکه طبیعی و تکوینی است. اختلاس نیز از قاعده فوق مستثنا نبوده و با التفات به موارد پیش گفته، قانون‌گذار در ماده ۴ قانون تشدید مجازات سنگین‌تری برای مؤسّسین با رهبران شبکه‌های اختلاس مقرر کرده است: «کسانی که با تشکیل یا رهبری شبکه چند نفری به امر ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری مبادرت ورزند علاوه بر ضبط کلیه اموال منقول و غیر منقولی که از طریق رشوه کسب کرده‌اند به نفع دولت و استرداد اموال مذکور در مورد اختلاس و کلاهبرداری و رد آن حسب مورد به دولت یا افراد، به جزای نقدی معادل مجموع آن اموال و انفصال دائم از خدمات دولتی و حبس از پانزده سال تا ابد محکوم می‌شوند و در صورتی که مصداق مفسد فی الارض باشند، مجازات آنها، مجازات مفسد فی الارض خواهد بود». همان‌گونه که ملاحظه می‌شود بدون در نظر گرفتن میزان موضوع جرم، مجازات اختلاس به صورت دسته‌جمعی حداقل ۱۵ سال حبس بوده و تا اعدام افزایش می‌یابد. با توجه به اینکه مقنن در خصوص مرتکبین موضوع ماده ۴ کلمات و افعال را به صورت جمع به کار برده است (عالی‌پور و براتی، ۱۳۸۴: ۵۶-۴۹). به نظر می‌رسد حکم این ماده منحصر به رؤسای شبکه نبوده، ناظر به کلیه اعضای تشکیلات اختلاس باشد.

در واقع، در برخی از موارد جدی، اختلاس به عنوان «مفسد فی الارض» مورد بررسی قرار می‌گیرد. اصطلاح «مفسد فی الارض» به طور عمومی به افرادی اطلاق می‌شود که با اقدامات خود به طور جدی و گسترده به زندگی اجتماعی آسیب می‌زنند. اگر فرد مرتکب اختلاس به عنوان مفسد فی الارض شناخته شود، مجازات‌ها می‌توانند به شدت تشدید شوند و در

اختلاس به جزای نقدی معادل دو برابر آن محکوم می‌شود». اختلاس توأم با جعل اسناد زمانی رخ می‌دهد که فرد علاوه بر تصاحب غیرقانونی اموال یا وجوه، اسناد مربوطه را نیز جعل می‌کند. این کار برای پنهان کردن جرم اختلاس و ایجاد پوشش قانونی برای اقدامات غیرقانونی انجام می‌شود. چنین عملی معمولاً مجازات‌های سنگین‌تری به دنبال دارد، زیرا شامل دو جرم مستقل است: اختلاس و جعل اسناد.

۲-۲-۳- تشکیل یا رهبری شبکه اختلاس

معمولاً ارتکاب جرائم به صورت دسته‌جمعی و گروهی آثار مخرب و خطرات بیشتری را به همراه دارد، اگر اعمال کسی که به صورت منفرد قصد انجام عمل مجرمانه را داراست به نحوی قابل نظارت و پیشگیری از رفتار مجرمانه وی با اتخاذ تدابیری میسر باشد، یقیناً چنین اموری در خصوص مجرمینی که به صورت گروهی فعالیت می‌نمایند به مراتب مشکل‌تر خواهد بود، به همین جهت در حقوق جزا ارتکاب جرائم به صورت مشارکتی از کیفیات مشدده مجازات می‌باشد، به طور مثال کیفر سرقتی که در ارتکاب آن دو نفر یا بیشتر شرکت داشته باشند، از مجازات سرقت عادی که توسط یک نفر انجام شود، شدیدتر است (بند ۲ ماده ۶۵۱ و ۶۵۴ و بند ۴ ماده ۶۵۶ از قانون مجازات اسلامی) و باز در این میان رهبران گروه به دلیل هدایت و فرماندهی سازمان تبهکار و وجود حالت خطرناک بیشتر در ایشان از مجازات شدیدتری نسبت به سایر اعضا گروه برخوردارند (شاه‌پورجانی و شکوه، ۱۳۹۸: ۸). بر همین اساس ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی، اشعار می‌دارد: «هر کس سردستگی یک گروه مجرمانه را بر عهده گیرد به حداکثر مجازات شدیدترین جرمی که اعضای آن گروه در راستای اهداف همان گروه مرتکب شوند، محکوم می‌گردد...». گاه شدت واکنش قانون‌گذار نسبت به رؤسای گروه‌های مجرم، به صورت محرومیت ایشان از معاذیر و معافیت‌های قانونی جلوه‌گر می‌شود به طوری که ماده ۵۰۷ قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات، به همین مورد اشاره دارد: «هر کس داخل دستجات مفسدین یا اشخاصی که علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور اقدام می‌کنند بوده و ریاست یا مرکزیتی نداشته باشد و قبل از تعقیب، قصد جنایت و اسامی اشخاصی را که در فتنه دخیل هستند به مأمورین دولتی اطلاع دهد و یا پس از شروع به تعقیب با مأمورین

ماده ۴۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ متفاوت از شرایط تعلیق حبس به استناد تبصره ۳ ماده ۵ قانون صدرالاشاره است و طبق این تبصره، در صورت استرداد تمام وجه یا مال مورد اختلاس توسط متهم، قبل از صدور کیفرخواست، دادگاه او را از تمام یا قسمتی از جزای نقدی معاف می‌نماید و اجرای مجازات حبس وی نیز معلق خواهد شد. بنابراین، مقررات فوق هر کدام در جای خود مورد استناد و اعمال قرار می‌گیرند و تعارضی با هم ندارند. ضمناً مقررات ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، استثنایی بر قابل تعلیق بودن جرائم مذکور در ماده ۴۶ این قانون می‌باشد و موارد استثناء را نباید به نحوی تفسیر نمود که موجب توسعه آن گردد.

در کل در پاسخ به سؤال مطرح شده در ابتدای بحث در خصوص رویکرد سیاست جنایی تقنینی واکنشی ایران در قبال اختلاس، نتایج بیانگر این امر است که سیاست جنایی در این خصوص تا حدی سخت‌گیرانه و بر مبنای کیفردهی شدید است. این در حالی است که توجه به نتایج مطالعات جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی، کیفرشناسی و روی آوردن به واکنش‌های کیفری بر اساس تفکر سنتی، از مؤلفه‌های یک سیاست جنایی مفید و نظام‌مند است و امروزه، تفکری که اعتقاد دارد برای جلوگیری از ارتکاب جرم باید مجازات تشدید شود، بر اساس مطالعات علمی، رد شده است. همچنین به نظر تفویض اختیار به قوه مجریه در اختیار تعلیق متهم به اختلاس، علی‌الخصوص مسأله عدم تعلق حقوق و مزایا به متهم، با اصل شخصی و فردی بودن مجازات مغایرت دارد؛ زیرا به صرف اتهام و قبل از ثبوت بزه و صدور حکم محکومیت نمی‌توان به صورت قطعی او را مجرم دانست و نباید صرف اتهام موجب تضییع حقوق اجتماعی فرد و تضییع معاش و زندگی عائله او باشد. از سوی دیگر، قرار دادن نصاب مالی، آن هم مبالغ بسیار اندک برای مجازات در قانون کشور ما، با عنایت به نوسانات ارزش پول با عدالت قضایی و انصاف سازگاری ندارد.

۳- سیاست جنایی تقنینی کنشی (پیشگیرانه) در مواجهه با اختلاس

بخشی از سؤال مقاله‌ی حاضر به پرسش از سیاست جنایی تقنینی کنشی (پیشگیرانه) در مواجهه با اختلاس اختصاص

برخی موارد، حتی به اعدام منجر گردند. این تشدید مجازات‌ها نشان‌دهنده‌ی شدت و جدیت در برخورد با افرادی است که به‌طور جدی به نظام اجتماعی و اقتصادی آسیب می‌زنند. تعیین مجازات اعدام برای مختلسین به‌منظور جلوگیری از تکرار جرم، از مهم‌ترین و شایع‌ترین اقدامات جهت ناتوان‌سازی بزهکار به حساب می‌آید.

علی‌رغم تشدید مجازات حبس و برقراری مجازات مفسد فی‌الارض در برخی موارد قانون‌گذار در خصوص جزای نقدی قائل به تخفیف شده و مقدار آن را از دو برابر میزان مورد اختلاس در ماده ۵ به معادل آن تقلیل داده است. از طرفی میزان جزای نقدی تعیین شده در قانون ایران مطابق نرخ تورم موجود در زمان حال نمی‌باشد. در نهایت به قانون‌گذار ایران پیشنهاد می‌شود که تغییر جدی در میزان مجازات حبس و همچنین جزای نقدی داشته باشد، قانون‌گذار ایران علاوه‌بر تشدید مجازات حبس باید هزینه فایده این مجازات را بیشتر کند.

۲-۳- قابل تعلیق و تعویق نبودن مجازات اختلاس

یکی دیگر از وجوه سیاست جنایی تقنینی واکنشی قانون‌گذار، قابل تعلیق و تعویق نبودن مجازات اختلاس است. به‌موجب بند "ج" ماده ۴۷ و به استناد بند "ب" ماده ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ شدت برخورد به مجرمین اقتصادی بیشتر شد و طبق مواد مذکور مجازات جرائم اقتصادی از جمله اختلاس قابل تعلیق و تعویق نیست و مشمول مرور زمان تعقیب، صدور حکم و اجرای مجازات نمی‌شود. آنچه در تبصره ۳ ماده ۵ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام آمده است حکم خاصی است. عموماًت قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در خصوص ممنوعیت تعلیق مجازات اختلاس با موضوع جرم بیش از یکصد میلیون ریال (بند "ج" ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲)، ناسخ آن نیست؛ زیرا اولاً صدور قرار تعلیق اجرای مجازات بر اساس ماده ۴۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ اختیاری است، درحالی‌که تعلیق مجازات حبس به استناد تبصره صدرالذکر تکلیف قانونی و اجتناب‌ناپذیر است. ثانياً شرایط مقرر در قانون برای تعلیق اجرای مجازات بر اساس

یافته است. در این قسمت به بررسی سیاست جنایی تقنینی کنشی (پیشگیرانه) از اختلاس پرداخته می‌شود.

۱-۳- خصوصی‌سازی و کاهش حجم دولت

«مداخله‌ی دولت در عرصه اقتصاد بیش از حد وظایفی که کلاسیک‌ها برای آن شده‌اند (تنظیم قوانین و مقررات، تأمین نظم و امنیت، حفاظت از اجرای قراردادها و...) موجب رشد بروکراسی و بروز پدیده‌هایی مانند، رشوه خواهد شد که هزینه‌های اجتماعی مربوط به آنها کل جامعه را در وضعیت بدتری قرار می‌دهند. خصوصی‌سازی عبارت است از مسؤول کردن مردم در فعالیت‌های اقتصادی» (محمودی‌جانکی، ۱۳۸۳: ۱۶۸-۱۹۶)؛ «خصوصی‌سازی را به واقع می‌توان یک برنامه اصلاحی مقابله با فساد قلمداد کرد. چراکه می‌تواند با خارج کردن دارایی‌های خاصی از کنترل دولت و تبدیل اقدامات صلاح‌دیدی مقامات به انتخاب‌های مبتنی بر محرکه‌های بازار توسط بخش خصوصی از فساد بکاهد تجربه نشان داده است که هر چه دولت‌ها بزرگ‌تر و با اختیارات گسترده‌تر باشند زمینه‌های فساد در آنها بیشتر خواهد بود» (ریبی، ۱۳۸۳: ۴۲). ماده ۱۵ قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶ در خصوص اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی و خصوصی‌سازی و رعایت برنامه‌هایی جهت جلوگیری از انحصار و سوءاستفاده‌های مالی مقرر می‌دارد: «امور تصدی‌های اقتصادی با رعایت اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی جمهوری اسلامی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری به بخش غیردولتی واگذار می‌گردد. دولت مکلف است با رعایت قوانین و مقررات مربوط از ایجاد انحصار، تضییع حقوق تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان جلوگیری و فضای رقابت سالم و رشد و توسعه و امنیت سرمایه‌گذاری و برقراری عدالت و تأمین اجتماعی و باز توزیع درآمد و فراهم کردن زمینه‌ها و مزیت لازم و رفع بیکاری را فراهم نماید». نظر به اینکه اختلاس از طریق سیستم‌های پولی و بانکی صورت می‌گیرد، ایجاد سیستم جامع نظارتی و کنترلی، می‌تواند عامل پیشگیرانه مهمی محسوب شود.

۲-۳- جلوگیری از تعارض منافع

«اصل ۱۴۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با مدنظر قرار دادن منافع دولت و جامعه و جلوگیری از ایجاد تعارض منافع در میان مقامات و مسؤولین دولتی ممنوعیت تصدی بیش

از یک شغل دولتی را تصویب نموده است به‌موجب این اصل رئیس‌جمهور، معاونان رئیس‌جمهور وزیران و کارمندان دولت نمی‌توانند بیش از یک شغل دولتی داشته باشند و داشتن هر نوع شغل دیگر در مؤسساتی که تمام یا قسمتی از سرمایه آن متعلق به دولت یا مؤسسات عمومی است و نمایندگی مجلس شورای اسلامی و وکالت دادگستری و مشاوره حقوقی و نیز ریاست و مدیریت عامل یا عضویت در هیئت‌مدیره انواع مختلف شرکت‌های خصوصی، جز شرکت‌های تعاونی ادارات و مؤسسات برای آنان ممنوع است. سمت‌های آموزشی در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی از این حکم مستثنا است، در همین راستا ماده واحده قانون ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل مصوب ۱۳۷۳/۱۰/۱۱ مفاد اصل ۱۴۱ قانون اساسی را با جزئیاتی بیشتر بیان نموده است. اصل وجود چنین محدودیتی برای مقامات مذکور صحیح و قابل تقدیر است چراکه از اقدامات احتمالی بر مبنای ترجیح سود و نفع خود بر منافع ملی پیشگیری می‌نماید ولی آنچه مورد ابهام است نحوه به کار بستن این مقررات در خصوص کارمندان دولتی می‌باشد» (حسینی و ملازمیان، ۱۳۹۴: ۶۵-۱۳).

«لایحه‌ی قانونی راجع به منع مداخله وزرا و نمایندگان مجلسین و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری مصوب ۱۳۳۷/۱۰/۲۲ را نیز می‌توان مصداق دیگری از روش‌های پیشگیری وضعی در جرائم مبتنی بر فساد مالی و ارتشاء دانست. به‌موجب این قانون اشخاصی که دارای سمت‌های دولتی و کشوری هستند و همچنین کارمندان و سایر اشخاصی که به نحوی از دولت حقوق یا مقرری یا ... دریافت می‌کنند، نمی‌توانند طرف معاملات دولتی و کشوری واقع شده و یا در این معاملات دخالت کنند وجود این قانون و ممنوعیت مذکور در آن نقش مهمی در پیشگیری از جرائم اقتصادی دارد زیرا افراد دارای اقتدار سیاسی ممکن است از این جایگاه و موقعیت بهره‌برداری خصوصی کرده و با ترجیح منافع فردی بر منافع عمومی زمینه ایجاد فساد مالی و ارتشاء را فراهم سازند. نکته مهم در این قانون تبصره ۱ ماده ۱ می‌باشد که دامنه ممنوعیت را به اقربای کارمند نظیر پدر و مادر و برادر و خواهر و ... تسری داده است تا از ورود غیرمستقیم جلوگیری به عمل آید. بر اساس قانون ممنوعیت اخذ پورسانت در معاملات خارجی مصوب

کشور را می‌توان از این دست اقدامات به شمار آورد. نحوه‌ی انجام معاملات بزرگ مندرج در قانون مناقصات که از طریق گشایش اعتبار ریالی از طریق نظام بانکی قابل انجام خواهد بود» (سلیمانی، ۱۳۹۳: ۹۲-۷۱).

از این روی «علاوه‌بر کاهش مراجعات غیر ضروری اشخاص به ادارات و سازمان‌های دولتی مهم‌تر از آن محدود بودن قلمروی مداخله دولت در حوزه اقتصاد و تداوم خصوصی‌سازی می‌تواند تا حد زیادی زمینه ظهور فساد مالی و اقتصادی را از بین ببرد؛ در نتیجه با استفاده از فناوری اطلاعات می‌توان به فرصت‌زدایی در این موارد پرداخت و با تغییر ماهیت محیط ارتکاب جرم و ارائه خدمات دولتی و اداری از طریق شبکه‌های رایانه‌ای از مواجهه کارمندان با اشخاص و ایجاد فرصت احتمالی ارتکاب جرم، جلوگیری نمود» (حسینی و ملازمیان، ۱۳۹۴: ۱۳-۶۵).

همچنین قانون برنامه‌ی پنج‌ساله پنجم توسعه کشور مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ برخی مصادیق و راهکارهایی را در خود گنجانده که می‌توان آنها را به‌مثابه‌ی فنون پیشگیری وضعی از فساد مالی و ارتشاء تفسیر نمود. بند "و" ماده ۴۶ این قانون «سازمان ثبت اسناد و املاک کشور را مکلف به ایجاد پایگاه‌های حقوقی املاک و یا الکترونیکی نمودن کلیه مراحل نقل و انتقال و همچنین پایگاه امور اطلاعات شرکت‌ها و سامانه الکترونیکی امن معاملات املاک و مستغلات در سطح کشور نموده است» که اجرای صحیح این تدابیر، گامی در جهت دشوار سازی ارتکاب جرائم فساد مالی و ارتشاء از طریق دشوار و محدود کردن رویارویی آماج بالقوه جرم با مرتکبین بالقوه و کنترل ابزار ارتکاب جرم می‌باشد.

۳-۴- نظارت

بالا بردن خطر شناسایی مرتکبین در سیاست جنایی تقنینی ایران نیز مغفول نمانده است قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل ۴۹، دولت را موظف نموده است تا ثروت‌های نامشروع ناشی از رشوه را گرفته و به صاحب حق رد کند. ماده ۴ قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۳/۵/۱۷ نیز، تمامی وزارتخانه‌ها سازمان‌ها و شرکت‌ها و دستگاه‌های دولتی و وابسته به دولت و شهرداری‌ها

۱۳۷۲/۴/۲۷ اخذ هرگونه پورسانت از قبیل، وجه مال، سند پرداخت وجه یا تسلیم مال تحت هر عنوان به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در رابطه با معاملات خارجی قوای سه‌گانه سازمان‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات دولتی، نیروهای مسلح، نهادهای انقلابی شهرداری‌ها و کلیه‌ی تشکیلات وابسته به آنها ممنوع است و علاوه‌بر رد پورسانت، مجازات حبس نیز برای مرتکب در نظر گرفته شده است» (جلیلی، ۱۳۹۸: ۱۱۲-۱۰۳). این قانون نیز در زمینه‌ی پیشگیری از فساد و ارتشاء و جلوگیری از تقدم منافع فردی بر منافع ملی و دولتی مهم و تأثیرگذار است. ماده ۱۸ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد نیز «هر نوع فعالیت اقتصادی مستقیم یا غیرمستقیم را برای دستگاه‌های دولتی و عمومی که در وظایف و اختیارات آنها چنین فعالیت‌هایی پیش‌بینی نشده»، ممنوع نموده است تا از این رهگذر زمینه ورود دستگاه‌ها به برخی رقابت‌های ناسالم و سوءاستفاده از موقعیت ایجاد نگردد.

۳-۳- دشوارسازی دسترسی به آماج و فرصت زدایی

یکی از روش‌های پیشگیری وضعی دشوار کردن یا افزایش دشواری ارتکاب جرم است. به عبارت دیگر در این روش به‌دنبال این هستیم تا با ایجاد موانعی مرحله گذار از اندیشه به فعل مجرمانه را دشوار و در صورت امکان غیرممکن سازیم تا از این طریق مرتکب با ملاحظه دشواری‌ها و مشکلات ارتکاب جرم تمایل خود را به ارتکاب از دست بدهد.

در حقوق داخلی مانند بندهای "ب" و "ج" ماده ۸ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، دشوار سازی ارتکاب جرم از طریق دشوار ساختن دسترسی به سیبل جرم یا بزه‌دیده بالقوه مد نظر قرار گرفته است. «برای نمونه، فرآیندهای اداری از جمله ثبت شرکت‌ها و واحدهای تولیدی و اخذ مجوزهای مراحل مختلف صادرات و واردات و اموری که به‌طور کلی انجام آن به چند سازمان مربوط می‌گردد، باید با ایجاد و راه‌اندازی فرآیندهای مرتبط و مکانیزه به‌گونه‌ای انجام گردد که نیاز مراجعه اشخاص به ادارات مورد نظر را به حداقل برساند؛ به‌عنوان نمونه فرایند ثبت شرکت‌ها که اخیراً در کشور از طریق سایت اینترنتی سازمان ثبت اسناد و املاک صورت می‌پذیرد و یا ارتباط آنلاین دفاتر اسناد رسمی با سایت سازمان ثبت احوال

نهادهای پولی و مالی به‌منظور تحقق اهداف کلان اقتصادی کشور و همین‌طور افزایش شفافیت و رقابت سالم در ارائه خدمات بانکی از طریق الزام بانک‌ها به رعایت استانداردهای تعیین‌شده توسط بانک مرکزی در ارائه گزارش‌های مالی و اطلاع‌رسانی مبادلات مشکوک و راه‌اندازی سامانه نظارتی قوی جهت شناسایی فعالیت‌های غیرمتعارف بانک‌ها را تحقق بخشد. بند ۴ قسمت "ک" ماده ۲۱۱ قانون نیز نظارت مستمر بر پرونده‌های قضایی و اعلام تخلفات احتمالی را پیش‌بینی کرده و ماده ۲۲۱ قانون نیز نهادی به عنوان شورای دستگاه‌های نظارتی را پیش‌بینی نموده است.

۳-۵- انتشار حکم محکومیت قطعی

کیفر به علت خاصیت ارعاب‌آمیزی که دارد مانع بزرگی بر سر راه افرادی که اندیشه‌ی مجرمانه در سر می‌پروراند ایجاد می‌کند؛ زیرا کیفر به مجرمین بالقوه این هشدار را می‌دهد که در صورت نقض ارزش‌های قانون‌گذار مجازات‌هایی در انتظار وی خواهد بود در مورد مجرمین اختلاس و سایر جرائم اقتصادی که خود را در جامعه صاحب مقام و منزلتی می‌دانند پیشگیری از طریق تهدید به اعمال کیفر با لحاظ شرایط مخصوص به آن می‌تواند در قطع فرآیند ارتکاب جرم مؤثر باشد. مطالعات نشان داده استرس افراد با وجهه از بی‌اعتبار و مجرم معرفی شدن بیشتر از ترسشان از مجازات‌هایی هم چون زندان است. این‌گونه است که می‌توان مجرمان بالقوه را وادار به انصراف کرد جان بریث ویت بر این عقیده است که محیط سازمانی زمانی می‌تواند به‌طور مؤثر بزهکاران را شرمسار کند که مجازات این‌گونه جرائم حس شرمساری را به حداکثر رسانیده و حاوی این پیام باشد که جرم یقه‌سفیدی برای جامعه همانند جرائم خیابانی نفرت‌انگیز است (سلیمانی، ۱۳۹۳: ۹۲-۷۱). قانون‌گذار مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نیز با توجه به همین طرز تفکر در ماده ۳۵ مقرر داشته است: «انتشار حکم محکومیت قطعی در جرائم موجب حد محاربه و افساد فی‌الارض یا تعزیر تا درجه چهار و نیز کلاهبرداری بیش از یک میلیارد ریال در صورتی که موجب اخلال در نظم یا امنیت نباشد در یکی از روزنامه‌های محلی در یک نوبت انجام می‌شود» در تبصره همین قانون آمده است که «حکم محکومیت قطعی در جرائم زیر که میزان جرم ارتكابی یک میلیارد ریال یا بیش از آن باشد الزامی است و در رسانه ملی یا

را موظف نموده تا در اجرای این قانون سوابق مربوط به همه وزرا، معاونان، مدیران کل وزارتخانه‌ها و سایر مقامات ذی‌نفوذ مقرر در این ماده را بررسی نموده و هرگاه به موارد مشمول اصل ۴۹ قانون اساسی برخورد نمایند، موضوع را در محاکم صالحه طرح نمایند. این روش، خطر شناسایی و دستگیری مرتکبین را از طریق کنترل و نظارت افزایش می‌دهد ولی باید توجه داشت که هدف پیشگیری نباید کاربرد هر وسیله یا اقدامی را توجیه نماید و بهانه‌ای جهت توسل به مقررات خاص و فوق‌العاده گردد. بلکه باید همان‌طور که در اصل ۴۹ قانون اساسی نیز ذکر گردیده کلیه این مسائل با رعایت اصول قانونی و قضایی و رعایت حقوق و آزادی‌های افراد صورت پذیرد. این قبیل اقدامات که نوعی نظارت و کنترل قانون‌مند محسوب می‌شود خطر شناسایی جرم را افزایش داده و نتیجه کاهش این نوع جرائم را به‌دنبال دارد (حسینی و ملازمیان، ۱۳۹۴: ۶۵-۱۳).

اصل ۱۷۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر اساس حق نظارت قوه قضائیه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری تشکیل سازمانی زیر نظر ریاست قوه قضائیه بنام سازمان بازرسی کل کشور را پیش‌بینی می‌نماید. «سپس قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور مصوب ۱۳۶۰/۷/۱۹ به تصویب می‌رسد که در ماده ۱ آن و در بیان هدف تأسیس این سازمان نظارت بر حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری را مطرح می‌سازد» (زرعیان‌چناری، ۱۳۹۹: ۵۴). ماده ۲ این قانون نیز به‌طور صریح و شفاف به بیان وظایف سازمان در بازرسی مستمر کلیه دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی و عمومی و اعلام موارد تخلف و نارسایی‌ها و سوء جریان‌ات اداری و مالی به رئیس‌جمهور و وزراء ذی‌ربط پرداخته است. وجود این سازمان و اجرای صحیح وظایف محوله به آن می‌تواند در جهت نظارت و کنترل در دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی و از جمله پیشگیری وضعی از فساد مالی و ارتشاء از طریق افزایش خطر شناسایی جرم، مؤثر و مفید واقع شود (نوری، ۱۳۹۸: ۱۸۸-۱۶۴). در همین راستا، در قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران نیز در راستای پیشگیری از فساد مالی و ارتشاء به چشم می‌خورد. به‌عنوان نمونه بند "د" ماده ۹۷ این قانون شورای پول و اعتبار را موظف نموده تا اقدامات لازم را جهت اصلاح ساختار بانک مرکزی در جهت تقویت نظارت بر

است که در حقوق ایران مقرراتی عمدتاً در سال‌های اخیر تصویب شده‌اند اما به نظر کافی نیستند. مهم‌ترین راهکارهای پیشگیری از جرم اختلاس عبارت است از پرداخت دستمزد مکفی به مستخدمان دولت، به‌کارگیری کارکنان شایسته و لایق و تحقق شایسته‌سالاری، استفاده از ظرفیت نهادهای مدنی رسانه‌ها، آموزش زیان‌های فساد و تدوین یک برنامه سیاست جنایی مدون و بلندمدت بر اساس نظرات جرم‌شناسان و نهادهای مدنی و دولت است.

نتیجه‌گیری

در مقاله‌ی حاضر، به بررسی این سؤال مهم پرداخته شد که رویکرد فقه و حقوق نسبت به جرم اختلاس چگونه بوده، سیاست جنایی تقنینی واکنشی و همچنین سیاست جنایی تقنینی کنشی (پیشگیرانه) در قبال جرم اختلاس چگونه است؟ بر همین مبنا، مقاله از سه قسمت تشکیل شده است. ابتدا رویکرد فقه و حقوق نسبت به جرم اختلاس بررسی شد و نتایج نشان داد اختلاس آن‌گونه که در حقوق موضوعه جرم انگاری شده است در فقه مطرح نیست. البته اختلاس در فقه و حقوق موضوعه از جهت نوع مجازات و تصاحب مال دیگری مشابهت وجود دارد. اختلاس بر اساس فقه جنبه‌ی خصوصی دارد و تنها با شکایت مدعی قابل پیگیری است، درحالی‌که اختلاس در قانون جنبه‌ی عمومی دارد و مدعی‌العموم، مکلف به تعقیب می‌باشد. مجازات فردی که اقدام به اختلاس می‌کند، چه اختلاس به معنای فقهی و چه اختلاس به معنای حقوقی آن، از نوع تعزیری می‌باشد.

قسمت دوم سؤال مقاله به پرسش از سیاست جنایی تقنینی واکنشی در قبال اختلاس اختصاص یافته و نتایج نشان داد حقوق کیفری ایران با اتخاذ روش‌های سخت‌گیرانه و پیش‌بینی آثار کیفری چون حبس و اعدام، رویکردی سرکوبگر و قهرآمیز در قبال جرم اختلاس را در پیش گرفته است. به هر حال سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال اختلاس، سرکوبگر و قهرآمیز است. دیدگاه سنتی نسبت به کیفر و برخورد قهرآمیز با جرائم، امروزه پسندیده نیست. از طرفی در حال حاضر اختلاس از اموال دولت، جرم است و اختلاس از اموال نهادهای خصوصی، وصف کیفری ندارد که این امر برخلاف توصیه

یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار ملی منتشر می‌شود: ۱- رشاء و ارتشاء ۲- اختلاس ...». انتشار حکم محکومیت از جمله ضمانت اجرای شرمسارکننده است که میراث‌دار کیفرهای تردیلی در گذشته قلمداد می‌شود.

۳-۶- شفافیت و دسترسی آزاد به جریان اطلاعات

شفافیت یک اصطلاح سیاسی است که شکل حقوقی نیز به خود گرفته است و مفهوم شفافیت از لایه‌های مختلف و پیچیده‌ای تشکیل شده است که دسترسی عمومی به اطلاعات موجود در مؤسسات عمومی، یکی از این لایه‌ها و عناصر شفافیت است. بند "الف" ماده ۳ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰/۸/۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام مقرر نموده «کلیه قوانین و مقررات و تصمیمات مرتبط با حقوق شهروندی و شرح وظایف دستگاه‌های مختلف و ... باید در دیدارگاه‌های الکترونیک به اطلاع عموم برسد». بند "الف" ماده ۸ قانون مذکور به‌عنوان مثال موانع مرتبطی را پیش‌بینی و مقرر نموده است تا «تدوین سیاست‌ها و راهکارهای شفاف‌سازی اطلاعات و استقرار و تقویت نظام‌های اطلاعاتی و استانداردسازی امور و مستند نمودن فعالیت‌های دستگاه‌های اجرایی برای ثبت و ضبط شفاف و جامع کلیه اطلاعات ... اجرایی گردد». بند "د" قسمت ۱ ماده ۲۱۲ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ در زمینه‌ی امور قضایی، «آموزش‌های همگانی را از جمله وظایف قوه قضائیه و سازمان صدا و سیما قرار داده است». ماده ۲ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۹/۵/۳۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز «حق دسترسی عمومی به اطلاعات را به رسمیت شناخته است». علاوه بر این موارد، در بندهای ۱۰ و ۱۱ ماده ۳ آیین‌نامه مرجع ملی و نهاد هماهنگی کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۲۶ هیئت وزیران «مساعدت به دستگاه‌های اجرایی و سازمان‌های مردم‌نهاد و بخش خصوصی به‌منظور آموزش و تقویت آگاهی‌های عمومی در جهت مبارزه با فساد، از وظایف مرجع ملی دانسته شده است این مرجع به استناد بند "ب" ماده ۱ این آیین‌نامه وزارت دادگستری به‌عنوان نهاد هماهنگ‌کننده است» (حسینی و ملازمیان، ۱۳۹۴: ۶۵-۱۳).

نتایج بررسی سؤال مطرح در این قسمت در خصوص سیاست جنایی تقنینی کنشی (پیشگیرانه) از اختلاس، بیانگر این امر

نهادهای بین‌المللی است و با توجه به گسترش خصوصی‌سازی در کشور و لزوم حمایت بیشتر از چنین نهادهایی، لازم است که اختلاس، از نهادهای حقوقی، جرم انگاری شود.

در خصوص قسمت سوم سؤال مقاله که به پرسش از سیاست جنایی تقنینی کنشی (پیشگیرانه) از اختلاس پرداخته، نتایج نشان داد که مهم‌ترین ایراد وارده به سیاست تقنینی جمهوری اسلامی ایران نسبت به اختلاس این است که رویکرد پیشگیرانه آن‌گونه که باید مورد توجه قرار نگرفته است. علی‌رغم شکست دیدگاه سنتی در مورد کیفر و پیش‌بینی پیشگیری از وقوع جرم در قانون اساسی، متأسفانه در سیاست کیفری تقنینی به آن بها داده نمی‌شود؛ زیرا ابزار و امکانات لازم در اختیار نیست و مضافاً پیشگیری از جرم معمولاً زمان‌بر است.

در راستای اصلاح، پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار با اصلاح ماده ۴ قانون تشدید، اولاً اعضای رهبری کننده یا تشکیل‌دهنده شبکه دو جرم اختلاس و ارتشاء را (به لحاظ اینکه صرفاً به مستخدم عمومی اختصاص دارند) مشخص کند؛ ثانیاً عبارت ذیل ماده را که مقرر می‌دارد: «و در صورتی که مصداق مفسد فی‌الارض باشند، مجازات آن‌ها، مجازات مفسد فی‌الارض خواهد بود» به لحاظ وجود برخی ابهامات و تعارض با شفافیت اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها حذف نماید؛ ثالثاً با صالح شناختن محاکم عمومی در رسیدگی به اتهام رهبری یا تشکیل شبکه اختلاس و به دوگانگی موجود مبنی بر صالح شناختن محاکم انقلاب یا عمومی حسب دیدگاه‌ها و مقررات مختلف، در رسیدگی به اتهام مزبور، پایان دهد. همچنین پیشنهاد می‌شود که مجازات مبالغ بسیار کم‌اهمیت به اختیار قاضی گذاشته شود تا با توجه به اوضاع و احوال و شرایط متهم، بتواند وی را تبرئه یا مجازات وی را تعلیق نماید. البته در مورد علل مشدده جرم باید به موقعیت شغلی مختلس و زمان ارتکاب جرم توجه داشت. تذکر این نکته نیز لازم است که با همه اشکالاتی که در قانون تشدید مجازات مرتکبین اختلاس وجود دارد، این قانون در نوع خود نسبت به سایر قوانین مشابه، جامع و کم اشکال است.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله به‌صورت مشترک توسط نویسندگان انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی و عربی

- ابراهیم‌آبادی، غلامرضا (۱۳۸۳). «تحلیلی بر وضعیت فساد در ایران». نشریه مجلس و پژوهش، ۱۱(۴۶): ۱۹۱-۲۱۳.

- ابن‌ادریس (حلی)، محمد ابن منصور ابن احمد (۱۴۱۰). *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی*. جلد سوم، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

- بخاری، محمد بن إسماعیل (۱۴۰۷). *الجامع الصحیح*. جلد اول، چاپ اول، القاهرة: دار الشعب.

- جبعی عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی (۱۴۱۰). *الروضة البهیه فی شرح اللمعة الدمشقیه*. جلد نهم، چاپ نهم، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

- جلیلی، محدثه (۱۳۹۸). «استقرار لایحه‌ی مدیریت تعارض منافع در نظام حقوقی ایران». *مجله گفتگو*، ۲۳(۸۱): ۱۱۲-۱۰۳.

- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۷۶). *وسائل الشیعه*. جلد سوم و دوازدهم، چاپ نهم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

- حسینی، حسین و ملازمیان، مسعود (۱۳۹۴). «بررسی تطبیقی پیشگیری وضعی از جرم ارتشاء در حقوق ایران و

- کنوانسیون مریدا». پژوهشنامه حقوق کیفری، ۱۳۹۴، ۱(۶): ۶۵-۱۳
- کنوانسیون مریدا». پژوهشنامه حقوق کیفری، ۱۳۹۴، ۱(۶): ۶۵-۱۳
- دهقانپور، وحید و جعفری ثالث، ابوالفضل (۱۴۰۳). «مجازات مرتکبین رشاء و ارتشاء در رویه قضائی ایران». مجله مطالعات حقوق، ۳(۳۸): ۲۶۹ - ۲۸۹.
- ربیعی، علی (۱۳۸۳). *زنده باد فساد*. چاپ اول، تهران: نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۶). *سرطان اجتماعی فساد (پژوهشی با حمایت فرهنگستان علوم ایران)*. چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- رنجبر، حسین و حجازی، مهرا (۱۳۹۹). *جستارهایی در حقوق جزای عمومی*. چاپ دوم، تهران: نشر مجد.
- زرعیان‌چناری، حسین (۱۳۹۹). *دلایل اختلاس در شبکه بانکی و ارائه راهکار برای مقابله با آن*. چاپ اول، تهران: انتشارات صالحیان.
- سرخوش، جواد و مؤیدی، شمس (۱۳۹۹). «بررسی مجازات اختلاس در حقوق ایران». گیلان - رشت: سومین کنفرانس ملی حقوق در چشم انداز ۱۴۰۴، ۲۵ بهمن ماه.
- سلطانی، نرگس (۱۳۹۸). *اختلاس و پولشویی*. چاپ اول، تهران: انتشارات کتاب آوا.
- سلیمانی، سجاد (۱۳۹۳). «پیشگیری از اختلاس». مجله کارآگاه، ۷(۲۶): ۷۱-۹۲.
- شاه‌پورجانی، سعید و شکوه، فرود (۱۳۹۸). «بررسی رویه قانون گذاری جرم اختلاس در حقوق کیفری ایران با اشاره به حقوق انگلستان». تهران: دومین همایش بین المللی حقوق علوم سیاسی و معارف اسلامی، ۲۱ خردادماه.
- طباطبایی، سید علی (۱۴۱۲). *ریاض المسائل*. جلد دهم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- طباطبایی‌یزدی، محمدکاظم (۱۴۰۹). *العروة الوثقی*. چاپ ششم، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۸۳). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. چاپ پنجم، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
- عالی‌پور، حسین و براتی، شهرام (۱۳۸۴). «بررسی و تحلیل جرم اختلاس شبکه‌ای». *مجله دادرسی*، ۹(۵۴): ۴۹-۵۶.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۸). *مقدمه‌ای بر سنجش فساد*. چاپ دوم، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- فرخ‌سرشت، بهزاد (۱۳۸۳). «بررسی عوامل مؤثر در بروز فساد اداری به منظور ارائه الگویی جهت کاهش اثرات آن در روند توسعه جمهوری اسلامی ایران». *فصلنامه دانش مدیریت*، ۱۵(۶۶): ۸۴-۶۵.
- محمودی‌جانکی، فریبرز (۱۳۸۳). «امنیت و ناامنی از دیدگاه سیاست جنایی». *نشریه دیدگاه‌های حقوقی*، ۲(۸): ۱۹۶-۱۶۸.
- معصومی‌گودرزی، شیما (۱۳۹۹). «بررسی جرم اختلاس در بانک‌های خصوصی و دولتی». *مجله دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی*، ۳(۲۵): ۵۹-۶۹.
- میرمحمدصادقی، حسین (۱۴۰۳). *جرائم علیه اموال و مالکیت*. جلد دوم، چاپ شصت و پنجم. تهران: نشر میزان.
- نوری، هادی (۱۳۹۸). «سیر تحول جرم اختلاس در نظام کیفری ایران». *فصلنامه علمی و پژوهشی قانون یار*، ۳(۹): ۱۶۴-۱۸۸.
- ولیدی، محمدصالح (۱۳۹۳). *حقوق کیفری اقتصادی*. چاپ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- یزدی، محمد (۱۳۷۴). *فقه القرآن*. الطبعة الاولى، قم: موسسه اسماعیلیان.
- ب. منابع انگلیسی**
- Iran Economy (2016). "Population- GDP- Inflation- Business- Trade- FDI- Corruption". *heritage.org Retrieved 24 June*.